

HÁROMSZÉK ONLINE

2010. november 13., szombat: Kultúra

Uzsora, irgalom, szerelem, igazság

(A velencei kalmár a Tamási Áron Színházban)

Mielőtt fejest ugranánk, hogy esetleg elmerüljünk a Bocsárdi László rendezte A velencei kalmár mélyvizében, egy kikerülhetetlen tény: A Hamlet mellett ez Shakespeare legtöbbet játszott műve – állapítja meg a Shakespeare-komédia „mérhetetlen cinizmusát” feszegető Arnold Wesker.

„Miért? A darab vonzereje igen összetett. Színészek és rendezők szerte e világon olyan izgalomba jönnek tőle, mint némely öregemberek egy pimasz szajhától, aki a maga elhíresült züllöttségével borzongást ígér...” Az időnként elkomoruló komédia középpontjában három beteljesülő, boldog véggel végződő szerelmi történet és a barátság kérdései állnak velencei környezetben, és egy zsidó kereskedő, Shylock, aki pénzt kölcsönöz legnagyobb üzleti ellenfelének, az őt mérhetetlenül utáló és állandóan kigúnyoló Antoniónak, aki megveti az uzsorát, inkább a Rialtóra keveredő feudális főúr, mint „kalmár”. De mivel barátjának, barátságuk természetének – azt is sokan elemezték már A velencei kalmár könyvtárnyi irodalmában – van egy nem is olyan rejtett homoszexuális vonzata, ahhoz, hogy meghódíthassa a Belmont szigetén élő dúsgazdag hölgyet, pénzre van szüksége, mégiscsak Shylockra szorul. Háromezer dukátot kér és kap különös feltételekkel, ha az adott időre nem adja meg a pénzt, a kalmárnak joga van testéből kimetszeni egy font húst. Ha Shylock ábrázolása frusztrál bennünket – írja elemzésében James Edward Siemon –, ez (...) nem azért van, mert zavarba ejt a dráma naivul nyílt antiszemitizmusa, nem is azért, mert viszolygással tölt el a kikényszerített áttérés, vagy mert azt gyanítanánk, Portia egy nagyon is fagyos irgalom nevében érvelt oly tüzesen – elvégre ahhoz képest, hogy egy gyilkossági kísérlet tetteséről van szó, aki az emberi nyomor kizsákmányolásán gazdagodott meg, és a dózse találó megállapítása szerint „embertelen szörny”, Shylock dicséretesen mérsékelt bánásmódban részesül. S ezután kifejti: őt természetesen az frusztrálja, hogy épp akkor tessékeli ki a színről az uzsorást, amikor annak a védekezése – az ütődöttnek tűnő, ferde vállú páduai jogtudós álarcában feltűnő Portia bravúros érvelése következtében (Kicsid Gizella itt éri el végig összetett és magas színvonalú alakításának lehetséges csúcspontját) – összeomlik, és megalázottan, kirabolva magára marad... De hát ez már feltehetőleg egy másik dráma lenne, meg kell elégednünk azzal, amit Shakespeare mégiscsak megmutat a zsidó uzsorásról, és ez sem kevés. Talán ezért is érezte úgy Bocsárdi, hogy bele kell írni különféle szövegeket a darabba, az elején megmagyarázzák nekünk, hogy óvakodjunk az antiszemitizmus lidérceitől, a mindent eldöntő tárgyalás előtt pedig a dózse – Nemes Levente elképesztően szarkasztikus előadásában, mintha a tárgyalás főpróbája lenne – elmond egy parodisztikus, de igaz szöveget az uzsoráról, az uzsora és Velence kapcsolatáról.

Ha én – hogy térjünk vissza a megnyugtató és hitelesebb egyes szám első személyhez – jól értem az egészet, Bocsárdit elsősorban az a kétségtelen és nyugtalanító ellentét izgatja A velencei kalmárban, ami a zsidó uzsorás életfelfogása és a velencei aranyifjak életelvei között feszül, s ami a Shylock szerepét eszméletlen bedobással, temperamentumosan megelevenítő s végig üvöltő (és ezt hangerővel is bíró!) Szakács László alakításából is sugárzik. Ő nem érti ezt a világot, s legalább annyira megveti darabbeli fő ellenfelét, a velencei kalmárt, akit Mátray László jelenít meg melakórosan, de mégis szenvedélyesen és empatikusan, mint az őt. Látszólag mindkettejüktől idegen az érzelmek világa, Shylock mint öregember megveti az ifjúság bohókás játékait, szerelmi szenvedélyeit, mint apa ellenzi lánya házasságát, mint uzorás ellene van minden változásnak, és vakon bízik Velence törvényeiben. Mindenre ráfizet végül is. Tragédiája színfolt a fergeteges komédiában, s nyugtalanítóan nyitva marad. Antonio inkább feudális velencei nemes úr, mint kereskedő, látszólag őt sem érdeklik az érzelmek, noha barátságát unokaöccse és barátja, Bassanio iránt más is átszínezi, a rajongás, a titkolt

vonzódás... Kolcsár József alakítása is megérne egy misét, léha, könnyelmű úrfiként indul, de barátjáért vívott harcában mindent kockára tesz, s felnő szerelme, Portia mellé, aki az elején emberként még magasan fölötte áll. Írtam, Bocsárdit az uzsora és a szerelem világának feloldhatatlan ellentéte izgatja, de kétségtelen, nincs megverve a gyengeelméjűek optimizmusával, s nem idealizálja végül is a boldog véget érő szerelmesek világát sem, mert kikről is van szó? Léha, könnyelmű, haszonleső édekemberekről, mintha a pénz a nászágyakba, a szerelmi nyoszolyákba is beférkőzne, úgy libeg a maga megfoghatatlan, mégis konkrét örömeket ígérő alakjában a szerelmesek körül, mint a szerintük Shylockban testet öltött ördög, más alakban.

Külön felhívnánk a figyelmet Pálffy Tibor kettősére: marokkói és egy aragon kérő szerepében brillíroz. Nagy kettősök vannak a darabban, Portia és komornája (Gajzágó Zsuzsa alakítja felszabadultan, nagy játékkedvvel), a szalonnával vándorló atya (Kőmíves Mihály) és fia (Erdei Gábor) párosa például a maga elképesztő és kegyetlen karikírozásával, a melankolikus szerelmesek: a szép zsidó lány (Szalma Hajnalka) és Lorenzo (Nagy Alfréd) kettőse vagy Antonio felszabadultan komédiázó baráti köre (Diószegi Attila, Márton Lóránt, Nagy-Kopeczky Kálmán). A másik zsidónak, Shylock kémjének, Tubalnak (Nagy Lázár József) is szerepe van abban, hogy elmélyülhessünk Shylock jellemének ellentmondásokról fortymagó poklában. S a két szálon futó jelenetek, amelyeket általában generál-sötét vág, végig kiegészítik és magyarázzák egymást. S aztán jön a boldog vég, minden világos lesz, és még sincs reggel.

Sok minden nyugtalanítóan gomolyog bennünk, amikor hihetetlen ráadásként megjelenik a színen Szilágyi Zsolt, és elénekel egy áriát a végzetről és a szerelemről, látszólag lezárva mindent. Hogy miért oroszul? Rejtély. Bár nem az egyetlen Bocsárdi rendezésében, amelyről még előreláthatólag sokat fogunk beszélni. Dobré Kóthay Judit jelmezei funkcionálisak. Bartha József díszleteiről is külön kellene írni, a második részben a színpadon játszódnak jelenet hátrafelé, a kinyíló nézőtér felé folytatódik, hihetetlenül megnövelve a teret. Ez szokatlan és telitalálat, hiszen mérhetetlenül megnöveli az ítékezés jeleneteinek egymásba csúszó történéseit. Távolodnak egymástól a már-már áttekinthetetlen, homályos térben a szereplők, mint a pereskedőktől az igazság. Ha akarjuk, ezt felfoghatjuk a rendezés egyik elhallgathatatlan tanulságaként is. Kicsid Gizella remekel a torz vizsgálóbíró szerepében (benne egyes értelmezők szerint a feminista nőt előlegezi meg Shakespeare), végső érvelése az ítélet nagyjelenete: kivághat ugyan egy fontot Shylock Antonio testéből, de tudnia kell, hogy aki, ugyancsak Velence törvényeinek értelmében (!), egyetlen csepp keresztény vért is ont, vagyona elvesztésével számolhat, s további retorziók is érhetik – bravúrosan van megjelöltve. Shylock akkor látja be, hogy a törvény, amelyben vakon bízott, meg is „tréfálhatja”... Ott vagyunk, ahol voltunk, vagy még ott sem.

Bogdán László